

PETITA ÈPICA A L'ARAN

Per Miquel Crusafont i Pairó

Petita meravella dins d'un oceà de plaers visuals, d'un món acolorit de verds pimpants i solemnes, la clota ombreada de la vall de l'Inyola és un recer d'estrany silèncis muntanyencs que certifiquen les remors torbillonants de les aigües del riu, líquid domini de truites... Au, amunt! La mula agençada talment, amb les branques de freixe, es balanceja sense presses pel camí sobirà que remunta la vall. Nosaltres, en la matinada fresca, hem deixat enrera i avall, Salardú amb el seu campanar robust que rivalitza i contrasta amb l'esvelt cloquer d'Unya, encimbellat i asolellat de les llums primiceres. "Unya i Salardü, tot hü".

Poc ho sabiem aleshores encara que anàvem a viure una d'aquelles petites epopeies personals i intransferibles destrenada en l'escenari agrest i pessebrístic del poble de Bajergue, el més alt de la Vall d'Aran! És una d'aquelles facècies que no veiem mai cronicades en els annals de les històries generals i particulars, però que val la pena de contar en la seva gràcia simple i singular.

Les aigües dringuen amb un so flexible i remoregen inlassablement en el córrecs que regalimen d'arreu, aquesta poderosa i incolora sang de la terra. Al lluny se sent el cant d'un camperol allargassar-se impenetrablement cap a les afraus de l'Inyola, i la fressa, talment torturant, de les destrals abatent les branques altives al llarg de les sèquies.

En un revolt del camí, mirem tranquil·lament cap al fons de la clotada immensa, prolífica de verds escalonats de matisos amb les taques ocroses que li donen tímida ment, el primer aire tardoral. Com arrastellades, les ara tan sumàries cases dels llogarrets, apareixen brunyides de sol damunt dels teulats de llicorella negra i així, en un prodigi d'equilibris rurals i de línies, veiem Salardú, Unya, Gessa i Arties. Al damunt d'aquest escenari gairebé acadèmic, ratllat ací i allà, per l'esvelta i atrevida majestatat dels àlbers, la carena immaculada de la Maladeta, com presidint la simfonia òptica i acústica de les valls amb l'Aneto orgullós, presidint amb el seu imponderable mantell niví.

Ascendim lentament a través dels prats puntejats de lli-ris d'un blau viola, on ara dallen el fenc els forçuts minyons de la vall. El campanar de Bajergue és com una desitjada fita, immers en les ombres pissarrores de les cases del poble, rústegues, gromollades. El poble, alterós i solitari, perdut en el temps. En arribar, ens saluden els lladrucs d'un gos d'atura pelut fins als ulls, cridaner i àvid de temptacions cinètiques.

De moment, ni una ànima ronda pel poble. No trigaran gaire, però, a aparèixer les comares a l'esquer del bruit de la nostra conversa pel llarg dels carrers empedrats de còdols, solitaris, per on circula l'aire net, impregnat de sentors terrals i rurals. Per obra i gràcia de l'exercici muscular realitzat a gratient i sense desesma, sentim ara com un cert pessigolleig a l'estómac i ens vin-

dria de gust de menjat un xic de formatge tendral, d'aquest perfumat formatge d'ovella que ens fa segregar encara més el suc gàstric, estimulats per les intencions. I heus ací com començava per a nosaltres allò que gosàriem anomenar l'"operació formatge".

Els carrers són asolellats i tebis, acollidors de llum, però ningú apareix encara al dintell de les cases. Enmig d'aquest poble, que es diria abandonat de centúries, la nostra primera enquesta és la de saber on deu raure la tenda. Ací no hi ha el reclam cridaner i provocatiu dels anuncis de "Ese" o de la "Coca Cola" com indicatiu segur en la nostra aventura recerca. Passem ara davant d'una portalada ampla on se sent el traquellieg acompanyat d'una maquineta de no sabem què. El nostre desig, cal dir-ho, és un desig simple, bàsic, però intrascendent: un bocí de formatge per tal de matar, com es diu vulgarment, el cuc, en espera de l'hora de dinar al retorn. Cal entendre-ho, doncs, ben bé, res de problemes acucians, res de decisió tossuda o quimèrica.

Per la plaça de Bajergue, empedrada de còdols d'una forma vagament artística, plena de llums i de curiosos tornaveus extrarurals, passa un home amb un cavall carregat amb els inevitables "fradins", i li preguntem per la tenda. Ens contesta amb un català fistonejat de gal·licismes i de tons aranesos:

-Veiets, llà, a l'entrada del poble, amb les finestres d'un color... que no em recordo.

Fem camí enrera i del gran portal d'una casa rústega, d'on suara eixia la fressa acompanyada de l'aventadora -ara hem sabut el "quid" de la maquineta- gronxolant el silenci del carrer, surt una dona amb un mocador al cap tota ella plena d'una pols vegetal, madura. Preguntem per la tenda. No cal, però, amoinar-s'hi: és precisament la tendera. Però, sí, sí... El primer estupor és que no ens pot vendre formatge perquè va massa bruta i polsosa. Valga'm Déu! Heus ací el nostre petit desig avasallat per un greu problema psicològic, d'altra banda inèdit. Estic segur que ara tenim els ulls rodons com una moneda, estupefactes. Tímida ment surt un "però" de la nostra més profunda i incòmoda interioritat. Finalment, però, un arriba a admetre les coses més absurdes en aquest estrany món en què vivim.

-Deixem-ho córrer, anem, no n'hi ha per tant. Esperarem l'hora de dinar a Salardú.

El cuquet, ja ho sabem, anirà fent de les seves. Tornem ara a recórrer els carrers del poble. Més amunt, a l'ombra d'una casona vetusta, trobem una pobra velleta recolzada en un enorme gaiato més alt que ella mateixa. Es diria un personatge bíblic dels temps mosaics. De lluny li diem amb una certa desesma:

-Sabrieu, bona dona, on podrien vendre'ns formatge? - Es una pregunta a l'atzar, senzilla, tímida i sense esperances...

-Prou us el compraran el formatge- ens diu la dona evi-

dentment sorda com el vent- No tingueu por que ja us el compraran el formatge.

Ara creiem que ja no cal insistir. Aquest poble, menut, perdut entre muntanyes, encisador, senzill i plàcid se'ns apareix, sota el signe del "dixós" formatge, com una urbs immensa i perdedora, gairebé com una torre de Babel, inconfortable. Però... via fora el formatge! No cal pas fer-nos un mal aire per tan petita cosa. Quant a la sòlida emulsió fermentada que ambicionàvem, d'una ambició tot just nada en el nostre estómac... "cau que arrenc", que dirien ací. Es a dir: no res! Anem, doncs, tirant amunt. Des del camí fangós i des d'una lleixa de branques suspesa damunt els prats immensos, veiem la vall superior de l'Inyola on, al fons, els homes semblen talment uns nans que malden per a arrestallar els munts de fenc o, en el llit de riu, vora un pontet de troncs, tenen les canyes per a la pesca solitària de les cobejades truites.

Rera nostre travessa el carrer un home. Parla de lluny amb la velleta sorda la qual ja pondera els nostres pretesos formatges d'importació. L'home ens mira de cua d'ull amb un esguard d'indiferència gairebé professional! Ah! però la cosa no s'acaba ací. No podria de cap manera acabar-se així. Tot en la vida té un final decorós i sòlid. I allò nostre, fins ara, no té més valor que el d'un gest vague, d'un caligrama sense signatura.

Ara el temps sembla corferit en la seva pròpia essència. Les campanes del cloquer de Bajergue no sonen de pura peresa. Tot té una mena de molície estàtica al bat del sol pòstum dels darrers dies d'estiu. L'aventura recomença. I tant! La dona polsosa -que no pot ni entrar a la seva tenda perquè està plena de pols- travessa la plaça ranquejant però amb una mena d'estranya decisió al rostre.

-Sabeu on podeu trobar formatge? -ens diu- *Mireu, jo us acompanyaré.*

Enfilem ara pels pedregars laterals de la plaça per on discorre una aigua no massa catòlica, plena d'efluvis indelicats. Les "yestres" s'obren una a una al nostre pas i a la nostra conversa amb la presumpta tendera. Una dona es pentina agosaradament davant nostre. Finalment truquem a una porta. Els extrems es toquen: una nena gentil i bruta al costat d'una pobra vella sense dents, bona però malcarada que parla gairebé en francès amb una veu gutural, masculinitzada. Però, res de formatge! (Bé -diria- i a nosaltres, què?).

Seguim honradament la guia i el consell dels veïns més per humilitat i per a no portar la contrària que no pas instigats per la nostra primera empresa, que morí fa temps, petita i insignificant, de matar el cuc. Ens agafa literalment una espècie de desgana i complim el nostre peregrinatge pels carrers, com si es tractés d'un pur i simple deure de ciutadania. A vegades, tenim l'esperança de ressagar-nos i de perdre'ns de vista i de no parar fins a Unya. Però, ca! Aquella nena no perd les esperances, allò que en nosaltres ja ni existeix.

-Ja han provat aquella casa "bonica" de la plaça?

Ja havíem passat per cal "no sé què" i per cal "tal i qual". Arrenc!! La casa tan maca de la plaça té unes finestres coratjosament pintades de vermell, de color de badabadoc. Té un aire que sembla senyorial enmig de la vetusta i de la ruïna de les parets que senderroquem gairebé impúdicament. Pam, pam. Truquem. Està tancat i barat. La nena, no perd les esperances -torno a dir- i truca

MIQUEL CRUSAFONT

A contracor del temps

(NARRACIONS DE L'ALT ARAN)

PRÒLEG DE JOAN OLIVER

IL·LUSTRACIONS D'ANNA MARIA CRUSAFONT

PREMI "PERE MARTÍ I PEYDRÓ"

Portada del llibre "A contracor del temps"

que truca. Arrenc, encara... Els trucs ressonen en l'interior d'una manera gairebé lúgubre. Formatge. Déu meu, i perquè se'ns ocorregué de voler menjar formatge! Llamp... Ah! i aquest és un país de llet i d'ovelles i de... En fi, la vida té aquestes estranyes paradoxes. Però, la paradoxa rai! La noia truca que truca. Ja gairebé se'ns erissen els cabells de tanta engúnia i desassossec. En el fons de tot el nostre ésser, hi ha una veu que diu: "*No volem formatge*". Ara ja demanariem un ou (suposo que ací les gallines en ponen algun d'ou de tant en tant...), una galeta, qualsevulla cosa o "cau qu'arrenc" que ja està bé!

Finalment la noia, tanmateix -perquè tot té fi- perd les esperances i van a parar al món informe i remot de les nostres. I...

-Adéu, maca. I moltes gràcies!

Sembla que per fi ens veiem alliberats del tal deure de ciutadania. Tenim ganes de córrer per les dreteres i escapar-nos d'aquesta mena de pesombre. Però, sí, sí...! La dona de la pols torna a aparèixer -i, qui venta el gra? ens preguntem- i en complicitat amb una altra comare inevitablement endolada, ens assenyala un brau fadrí que estaca la mula a una finestra de la plaça. El carrer major era l'única sortida, i no hem tingut temps de fugir. La verdor del fullam de les freixes és gairebé en aquest esclat de sol de la plaça esbatanada. I aquell fornit minyó sembla que tanmateix té formatge. Vaja, per fi! Bon Déu,

- La generositat a vegades pot esdevenir insolent. Exerceix-la, doncs, d'amagat.

ara, mal que no vulguem, n'haurem de menjar. Tanta cosa per un mosset insignificant, ja que ens havíem deixat les "pastilles" de "El Caserío" a l'hotel.

Vet ací! Ara, el brau minyó, ens fa entrar amb una mena de deferència ritual a la casa, com si es tractés de concertar una vaga transacció comercial. Massa cosa, eh? per un tallet... Ens sentim altra vegada garratibats per un incipient estupor. Què és el que ens espera encara? Entrem al menjador. I, formatge apart, n'hi ha tanmateix per a quedar esmaperduts. I ens preguntem si ara de cop l'estupor ha esdevingut malaltia. Nosaltres, excursionistes escadussers, muntanyencs incipients, esquiadors solament teòrics, estem davant d'un aparador formidable de trofeus esportius. Copes, gallarders i estandarts: Candanchú, Núria, La Molina, Peñalara, què sé jo! Primers premis de velocitat, d'eslàlom gegant, de descens. Déu meu! I això ací, a Bajergue? Estem freturosos de saber amb qui ens les havem. A fora, elsol crema. Ací en el menjador tot endreçat i blanc el rellotge mesura tanmateix el temps. On som? Qui deu ésser el modern heroi olímpic que ací s'estatja? De sobte, heus ací la rima: el formatge! Però el cert és que es tracta d'un formatge fresc, rodó, gegant com l'eslàlom, i que deu pesar almenys de quatre a cinc quilos. Vaja, ja ho vèiem venir! Teníem la secreta convicció que no havien captat massa bé el nostre petit, diminut, insignificant i intranscendent desig. Bé, ens diem, haurem de comprar el formatge. Què en farem! No ho sabem! Però de nou el deure de ciutadania ve a acuitar-nos, sobretot quan tenim davant nostre el resolut, brau i forçut minyó que és un dels famosos germans Moga, pagesos a estones, destralers quan convé, sembradors a sessions, ciutadans il.lustres de Bajergue, esquiadors nats, guies, muntanyencs, fornits i ardits...

-Ah! molt bé. Quin formatge de més bona flaire. Quant val?

Ara, ara sí que ve la bona! Quant val? Doncs resulta que no ho sab! I bé -ens preguntem- aleshores perquè ens l'ensenyava com un fruit prohibit i no desitjat? Continua l'estranya psicologia pagesa i rural fent de les seves i barallant-se homèricament amb la nostra -segons es veu-desllustrada lògica europea. No sab el preu! Magnífic... Aleshores, què? Fem un esforç de flaquesa i li diem, davant del silenci aclaparant i còmplice que ens envolta, davant de la terrible responsabilitat indefinible que gravita damunt nostre, que nosaltres no preteníem més que un "tros de formatge". Ho diem amb rubor, de manera gairebé vergonyant i ens sentim miserables. Li parlem aleshores apressadament d'Unya, del temps, dels trofeus, per tal de despistar. Finalment, talla dos trossos d'aquella petita pedra de molí, tendra, dos trossos absoluta i tactivament desiguals: l'un, gros, enorme, propi per a sa-

ciar la fam d'un forçat; l'altre petit, humil, diríem insuficient. Li preguntem, ara més optimistes, pel preu dels talls. Però, fills meus, tampoc no el sab! L'estupor ara ja és grotesc, com si fos de farsa teatral. No sabem ni on posar els ulls ni les mans, ni, sobretot, els peus. Finalment, d'una manera decidida, gairebé olímpica, gairebé mítica, realitza una espècie de judici salomònic. Ens dona el tall petit, que gairebé de manera suplicant ens miràvem per tal d'evitar enutjoses i impossibles decisions econòmiques, sense cobrar. Ni pensar-ho! I doncs, què? Per alguna cosa som a muntanya. Ai! Gràcies a Déu. Fugim, però, amb la cara encesa de vergonya, com uns captaires, carrers avall.

Per damunt de tot, però, el perfum indescriptible del formatge tendríssim, recentment confitat, la delícia gustativa d'aquell trosset, tan durament guanyat durant una llarga matinada de vetllar les armes gastronòmiques de petita escala, ens reconcilia amb el deliciós paisatge de la Vall de l'Inyola, testimoni mut de la nostra aventura pels camps de Bajergue. I tot és ara més pur. Som lliures!!

Salardú, setembre del 1960

(Del llibre "A contracor del temps")

- Quin contrast entre la blanca fredor de la neu i la blanca calor dels atmetllers florits!